

HANDÂNÎ VE FARŞA ŞİİRLERİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

ÖZ

XVI. yüzyılda yaşamış şeyh, molla, fakih, şair ve yazar Handânî'nin Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan bir divanı vardır. Divan'ında Farsça olarak, 4 gazel, 1 kıta ve diğer manzumeler içinde yer alan 9 mülemma beyit mevcuttur. Handânî, Türkçe ve Arapça şiirlerinde olduğu gibi Farsça şiirlerinde de aşktan, sevgiden, doğruluktan bahsetmiş, genelde dinî ve tasavvufî konuları işlemiştir. Bu çalışmada Handânî'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra şairin Divan'ında mevcut Farsça şiirlerin hepsi, dört yazmadan yola çıkılarak tenkitli metni yapıp Türkçeye çevrildi. Ayrıca şiirler, vezin, kafiye ve dilbilgisi açısından incelendi ve ihtiva ettiği konular kısaca anlatıldı.

Anahtar Kelimeler: Handânî, Halîl Handânî, Farsça şiirler, Farsça şiir söyleyen Osmanlı şairleri.

ABSTRACT

As a sheikh, mollah, faqih, poet and author, Handani who lived in the XVI. century has a Diwân which consists of Turkish, Arabic and Persian poems. In his Diwân, there are 4 ghazels, 1 stanza and 9 mulemma couplets taking part in the other poems. Handânî tells about love, honesty and generally works on religious and mystical topics in his Persian poems just as his other Turkish and Arabic poems. In this study, after giving some information about Handânî's life, all of his Persian poems in his Diwân are translated into Turkish and a critique on these poems is written based on the 4 manuscripts. Besides, the poems are examined according

**PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: veyis0065@hotmail.com; drveyis@atauni.edu.tr.

to meter, rhyme and diction and shortly the contents of the poems are mentioned.

Keywords: Handānī, Halīl Handānī, Persian poems, Ottoman poets saying persian poems.

چکیده

خندانی؛ شیخ، ملا، فقیه، شاعر و نویسنده ای است که دیوانی متشکل از شعرهای فارسی و ترکی دارد. در دیوانش چهار غزل فارسی، یک قطعه و منظومه هایی که ۹ بیت ملمع دارند وجود دارد. خندانی همانند شعرهای ترکی و عربی در اشعار فارسی هم از عشق وافر، راستی و درستی و معمولاً از موضوعاتی دینی و عرفانی بحث نموده است. در این تحقیق علاوه بر دادن اطلاعاتی در مورد زندگی خندانی اشعار فارسی دیوان وی با استفاده از چهار نوشته به ترکی ترجمه شده است. از طرف دیگر شعرها از منظر وزن و قافیه و دستور زبان مورد بررسی قرار گرفت و موارد لازم به اختصار توضیح داده شد.

کلید واژه ها: خندانی، خلیل خندانی، اشعار فارسی، شعرای فارسی گوی عثمانی

GİRİŞ

1071 Malazgirt meydan savaşıyla Anadolu'nun kapılarını ardına kadar açan Türkler, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti zamanında, yöneticilerin sağlamış olduğu huzurlu ve güvenilir ortam neticesinde şair, yazar, şeyh, müderris, âlim ve fakih birçok insan, Orta Asya'dan, Kafkasya'dan ve bugünkü İran ve Irak topraklarından Anadolu'ya göç etmiş, burada yaşamış, hem dersler vererek hem de dinî ve müspet ilimlerde birçok eser yazarak Anadolu'nun bir kültür ve bilim merkezi haline gelmesini sağlamış, Anadolu'yu İslamlaştırmıştır.¹

Bu seçkin şahsiyetler içinde Türkçenin yanında Farsça ve Arapça eserler vücuda getiren, her üç dilde şiirler kaleme alan birçok şair de yaşamış, şiirleriyle ve mensur eserleriyle insanlara ışık tutmuş, doğruluğu, insanlığı, sevgiyi, kısacası hakkı ve hakikati anlatmaya çalışmışlardır.

¹ Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013, s. 1-30.

Bunlardan biri de XVI. yüzyılda yaşamış olan şeyh, molla, fakih, şair ve yazar Handânî'dir. Handânî'nin Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan bir divanı vardır. Divanındaki gazeller üzerinde iki Yüksek Lisans, yine gazellere ek olarak, kaside, terciibent, tahmis, nazım ve tuyuğlardan oluşan diğer şiirler üzerinde ise bir Doktora çalışması yapılmıştır.

Dört gazel, bir kıta ve diğer manzumeler içinde mülemma beyitlerden oluşan Farsça şiirler üzerinde, sadece dört Farsça gazel, Doktora çalışmasında günümüz harflerine aktarılarak Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiş, kıta ve diğer beyitlerden hiç söz edilmemiştir. Doktora çalışmasında yer alan dört gazelin metninde ve çevirisinde hatalar vardır.

Bu çalışmada Divanda mevcut Farsça şiirlerin hepsi, dört yazmadan yola çıkılarak tenkitli metni yapıp Türkçeye çevrildi. Ayrıca vezin, kafiye ve dilbilgisi açısından incelendi ve şiirlerde işlenen konular kısaca anlatıldı.

HANDÂNÎ

Tuhfe-i Nâilî'de "Bu zatın hüviyetine dair şuara tezkirelerinde hiçbir kayıt ve malumat yoktur. Divanın tetkikinden 1001 (1592-1593) tarihinde hayatta olduğu anlaşılmıştır. Divanı, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâcî Mahmud Efendi Kütüphanesi, numara 3605."² şeklindeki bilgi dışında eski kaynaklarda şairin hayatı hakkında bir bilgi yoktur.

Bütün bilgiler şairin şiirlerinde verdiği bilgilerden oluşmaktadır. Bu bilgilere göre, adı Halil'dir. 946 (1539-1540) yılında doğmuştur. 966'da (1558/1559) yirmi yaşındadır. Babasının adı İsmail, annesinin adı Fatıma'dır. İstanbul'da yaşayan İbrahim adında bir kardeşi vardır.³

Oldı bunun târîhi zıll-ı İlâh
Bendeye ol gün ki alkış kıldı şâh

² Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001, I, 259 (1081).

³ Hayriye Durkaya, şairin doğumuyla ilgili olarak bir yerde "Handânî, 946 (1539-1540) yılında doğmuştur" (s. 8) bir yerde ise "947 doğumlu olan şair" (s. 10) diyerek farklı iki tarih verir. Durkaya, Hayriye, *Handanî Divanı, İnceleme-Edisyon Kritik-Sözlük* (Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2017, s. 8, 29 (Hayatı).

Ol zamân işrûna yitmişdi yaşum
Işk-ı Allâh'ıyla tolmuşdı başum⁴
Lafzatullâh çâr harf u şeddedür
Gör Halîl uş dörd hurûf üç noktadur⁵
Münâcât-ı Halil Bâ Hudâvend-i Celil⁶
Babam İsmâil'ün kıl rûhını şâd
Hem anam Fâtıma cânını irşâd⁷

Kasîde-i Mektûb ki İslambol'dan İrsâl İtdüm Birâderüm İbrâhim Çelebi'ye:⁸

Biz Halîl'ünden eger olursa istifsâr-ı hâl
Hamd lillâh kim irişdük menzile hâl oldı

Handanî'nin nereli olduğu bilinmemektedir; ancak uzun süre Kırım'ın güneyinde yer alan Kefe'de ikâmet etmiştir. Kardeşi İbrahim'i ziyaret etmek üzere Kefe'den İstanbul'a gitmiş; hatta oradan Haleb'e ve Şam'a yolculuk yapmış, uzun süre sonra Kefe'ye geri dönmüştür.⁹

1001'de (1592-1593) 55 yaşında olup hayattadır.¹⁰

İrdi bin bir sâle çün hicr-i Nebi
Togdı ag gün marifet vuslat şebi

Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde yaşayan Handânî, Kanunî Sultan Süleyman'ı ve Sultan III. Murad'ı methetmiş ayrıca Sultan Murad'ın üç gazeline tahmis¹¹ yazmıştır.

⁴ Durkaya, *a.g.e.*, s. 291 (57-58. beytiler).

⁵ Durkaya, *a.g.e.*, s. 260 (62. beyit).

⁶ Durkaya, *a.g.e.*, s. 260 (2. Mesnevi, başlık).

⁷ Durkaya, *a.g.e.*, s. 264 (48. Beyit).

⁸ Durkaya, *a.g.e.*, s. 212 (32. Kaside, başlık ve ilk beyit).

⁹ Durkaya, *a.g.e.*, s. 212 (32. Kaside).

¹⁰ Durkaya, *a.g.e.*, s. 274 (59. beyit).

¹¹ Durkaya, *a.g.e.*, s. 332, 336, 365.

Handânî, şair Zamîrî ile yakın dostluk kurmuş ve birbirlerini öven şiirler yazmışlardır. Handânî, Zâmîrî'nin 35 gazeline tahmis yazmıştır.¹² Zamîrî ise, yazmış olduğu 5 gazeline Handânî'ye Şeyh Halil, Molla Şeyh Halil olarak hitap etmiştir ki bunlar, şairin hem şeyh hem de molla olduğunu göstermektedir.¹³

Güher-i bahr-ı vefâ Şeyh Halîl

Hâmil-i cevri ü cefâ Şeyh Halîl

....

Ey Zamîrî ölürüm olmasanız

Derdüme ayn-ı devâ Şeyh Halîl

Hâli oldı sadef-i sîne yem-i gamda gelüb

Kalmadı dürr-i kelâmı ile Mollâ Şeyh Halîl

Bir ara Handânî, amîrî'ye küsmüş ve Zamîrî bu bağlamda küsmemesi için ona bir şiir yazıp göndermiştir:¹⁴

Ol İrem servi meh-i nûrânî yâ Rab küsmesün

Gül gibi gülsün gelüb Handânî yâ Rab küsmesün

...

İncinürse âhile eflâki eyler târumâr

Ey Zamîrî lutf idüb cânânı yâ Rab küsmesün

Zamîrî, bir başka gazeline şairi, vefa ehlinin mürşidi, Tanrı eri, dış görünüşü safa kadehi, iç âlemi Âdem'in canı; ölmüş cahil halka hayat veren Mesihî nefes, zamanın Şiblî'si, ikinci Cüneyd olarak tanıtır.¹⁵ Bir başka gazeline ise hep ağladığını, hiç gülmediğini, âşıkları sevdiğini; öpüp yaşlarını sildiğini ve bağrına taş bastığını; zahir ehlini terk ettiğini, ehl-i batın olduğunu söyler. Onun sözleri cana canlar katmaktadır; insanoğlunun

¹² Durkaya, *a.g.e.*, s. 333-376.

¹³ Durkaya, *a.g.e.*, s. 417-418, 430, 445-446 (60, 61, 80, 102 ve 103. Gazeller).

¹⁴ Durkaya, *a.g.e.*, s. 430 (80. Gazel).

¹⁵ Durkaya, *a.g.e.*, s. 445 (102. Gazel).

canı ondan gıdasını alır. Handânî dervîştir; dünya halkından adil şahı görmek isteyenler varsa gidip o dervîşi görmeleri yeterlidir. O, cahillere bakmaz, onun avama meyli azdır. O söz ehli bir şairdir.¹⁶

Handânî, iyi bir eğitim almıştır. Türkçenin yanında Farsça ve Arapça şiirler yazması, şiirlerinde, özellikle kaside, mesnevi, gazel ve diğer manzumelerinde işlediği dinî, ahlakî ve tasavvufî konular, öğütler, nazireleri, tahmisleri, kullandığı mazmunlar, ayet ve hadis iktibasları; ünlü sufilerin eserlerini okuyup sözlerini anlatması, ayrıca Hanefî fakihleri Nûman b. Sâbit ve Ebû Yusuf'un görüşlerini aktarması, Yazıcıoğlu Mehmed'in eserlerini okuyup düşüncelerini nakletmesi, ebced hesabı, fikhî konular ve aşağıdaki hususlar bunun bir göstergesidir.¹⁷

Handânî, devlet adamlarına veya ileri gelenlere kaside yazmamıştır. O, kasidelerinde, mesnevilerinde, hatta diğer şiirlerinde dinî, ahlâkî ve tasavvufî konuları işlemiştir. Tevhid, münacat ve Hz. Peygamber'e natların yanında Allah'ın 99 ismini yani esmâ-i hüsnâ'sını, Allah'ın ayne'l-yakîn görülmesini, "Nereye yönelirseniz yönelin Allah oradadır" ayetini, vahdeti, yedi günde okunan duaları yani evradı; yirmi dokuz harfin ve Kur'an-ı Kerim'de hurûf-i mukatta denilen elif lâm mîm, yâsîn, hâmîm gibi yetmiş iki ayetin ne anlama geldiğini; birçok ayet ve hadisin tefsirini yapmıştır.

Vaaz ve nasihatlerin yanında hakikat, şeriat ve tasavvuf; sülûk, imam, şeriat, mürşid, tarikat, cemaat ve müridler hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca iman, imanın şartları, islâmın beş şartı, gusûl, guslün farzları, abdestin farzları, namaz, namazın vacipleri, sünnet ve nafie ibadetler; misvakın faydaları, taharet, necaset, istinca; su ve sular ile ilgili hükümler; âlemin ahvali, zamane halkının fiilleri, salikin yapması gereken görevler, aşkın faydaları, nefsin zararları, seba'l-mesânî, Nuh kıssası, gafletten uyanış; Allah Teâlâ'nın rüyada görülmesi, Allah yolunda cihat; büyük sufilerden Bayezid-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Şeyh Ali-yi İsfahânî'nin sözlerinin anlatımı, fütüvvetnâme ve padişah-ı âlempenah Süleyman Han Bin Osman Hazretlerinin "Harâb ol isterisen bî-gümân genc/Harâb içre olur zira nihan genc" matla-ı şeriflerinin sual ve cevap olarak şerhi gibi birçok konuyu işlemiş, âlim, fakih, molla ve şeyh, çok yönlü bir şairdir.

¹⁶ Durkaya, *a.g.e.*, s. 445-450 (103. Gazel).

¹⁷ Durkaya, *a.g.e.*, s. 116-472 (Handânî Divanı).

Handânî, ehl-i sünnet olup Hanefî mezhebindedir. Zira şiirlerinde Hz. Muhammed'e, Hz. Hatice'ye, Hz. Aişe'ye; âl-i abâ yani Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'a son derece hürmet edip onları veli olarak tanıtmakta,¹⁸ Hz. Ali ile birlikte diğer halifeler Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a da son derece saygı duymakta;¹⁹ ayrıca Bayezid-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Şeyh Ali-yi İsfahânî'nin eserlerini okuyup sözlerini aktarmakta,²⁰ Hanefî fakihleri Nûman b. Sâbit ve Ebû Yusuf'un görüşlerine de yer vermektedir:

Cân Muhammed dil Ali ten Fâtıma îmân u akl
 Ol Hüseyin'le Hasan Handânî penç âl-i abâ²¹
 Hem Hadîce Meryem ü Havvâ Asiyye ümmehât
 Âdem, İbrâhîm ü Ahmed'dür abâ üç ehl-i dâd
 Hem Ebûbekr ü Ömer Osmân Ali'dür harf-i çâr
 Üç dahı Ahmed Hasan birle Hüseyin şâhzâd
 Mustafâ'nuñ sevdügi erlerde gâyet çâr yâr
 Hem Hadîce, Fâtıma vü Âyişe üç meh nejâd.²²
 Hem salât u savm u hacıyla zekâtuñ mazharı
 Oldı Sıddık u 'Ömer 'Osmân 'Alî-i Zülfiķâr
 Âlem içinde ayândur penç olan âl-i abâ
 Oldı engüşt-i yed-i kudret Muhammed çâr yâr²³
 Oldı Sıdkıyla Ebûbekr ol melik
 Şâh iken şâhına eyler bendelik
 Bu adâletle dirüz oldur Ömer
 Halk için öz kendü evlâdın kırar

¹⁸ Durkaya, *a.g.e.*, s. 378-379 (4. Gazel, 7. beyit).

¹⁹ Durkaya, *a.g.e.*, s. 125 (3. Kaside, 16-18. beyitler), 189 (26. Kaside, 46-47. beyitler), 290 (13. Mesnevi, 45-48. beyitler).

²⁰ Durkaya, *a.g.e.*, s. 159-161 (14. Kaside), 183-184 (25. Kaside), 248-250 (47. Kaside).

²¹ Durkaya, *a.g.e.*, s. 378-379 (4. Gazel, 7. beyit).

²² Durkaya, *a.g.e.*, s. 125 (3. Kaside, 16-18. beyitler).

²³ Durkaya, *a.g.e.*, s. 189 (26. Kaside, 46-47. beyitler).

Anuñçün âl-i Osmân oldu ol
 Kim anuñçün ehl-i Kur'ân oldu ol
 Ger Ali disez revâdur bu velî
 Şâhıdur mü'minlerüñ hemçün Alî²⁴

Handânî, Yunus Emre'nin²⁵ ve Hayretî'nin²⁶ birer şiirine nazire yazmış, önce de ifade edildiği gibi Sultan Murad ve Zamîrî'yi örnek almış, Sultan Murad'ın 3, Zamîrî'nin 35 gazeline tahmis yazmıştır.

Şiirlerinde, özellikle kasidelerin ve bazı mesnevilerin son beyitlerinde düşürmüş olduğu tarihler de büyük önem arz etmektedir. Bunlar, manzumelerin yazıldığı tarihi bildirmesi yanında şairin hayatı ve bazı tarihî şahsiyetler hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Nitekim bunlardan şairin doğum tarihi ve 55 yaşına kadar hayatta olduğu bilgisi de bu manzumelerden çıkarılmıştır.

Handânî'nin bilinen tek eseri Divan'ıdır. Divan'nda; 1 Arapça, 1 Türkçe-Arapça mülemma 49 kaside (4. kasidenin 15. ve 22. beyitleri Farsça-Arapça; 43. beyti Türkçe-Arapça mülemmadır. 9. kasidenin 69. beyti Farsça-Türkçe, 100. beyti Türkçe-Farsça mülemmadır. Ayrıca bu kasidenin birçok beytinde Arapça mısralar vardır. 19. kasidenin 19. beyti Farsça-Türkçe mülemmadır. 24. kasidenin 7. ve 28. beyitleri Farsça-Türkçe mülemmadır. 39. kasidenin matla beyti Farsça-Türkçe mülemmadır), 15 mesnevi, 6 terciibent (3. terciibentin 9. bendinin ilk dört mısrası Arapçadır); biri Arapça gazeline Türkçe (son bendi Arapça), ikisi Türkçe gazeline yine Türkçe olmak üzere Sultan Murad'ın 3 gazeline ve Zamîrî'nin 35 gazeline yazılmış toplam 38 tahmis, 4'ü Farsça 100 gazel (Yazma nüshada yer alan Zamîrî'nin Handânî'ye yazdığı 5 gazel de Hayriye Durkaya tarafından Handânî'nin gazelleri içinde yazılmıştır ki büyük bir hatadır. Bkz. Durkaya, *a.g.e.*, 60, 61, 80, 102 ve 103. gazeller), 1'i Farsça 58 nazm (12, 19 ve 57. nazımların ikinci beyitleri Türkçe-Arapça mülemmadır) ve 44 tuyuğ vardır.²⁷

²⁴ Durkaya, *a.g.e.*, s. 290 (13. Mesnevi, 45-48. beyitler).

²⁵ Durkaya, *a.g.e.*, s. 442 (98. Gazel).

²⁶ Durkaya, *a.g.e.*, s. 395-396 (28. Gazel).

²⁷ Durkaya, *a.g.e.*, s. 116-472.

Handanî Divanı ile ilgili olarak, gazeller üzerinde iki yüksek lisans tezi ve bütün şiirler üzerinde bir doktora çalışması yapılmıştır. Her iki yüksek lisans çalışmasında da Farsça şiirler yer almamıştır.²⁸ Doktora çalışmasında sadece 4 gazel günümüz harflerine aktarılıp Türkçe çevirileri verilmiştir,²⁹ ancak bunlarda birçok hata vardır.

Divanın tespit edilebilen dört nüshası vardır. Bunlar:

S1. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Kitaplığı, 22 numaralı yazma, 140 varak.

S2. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3342 numaralı yazma, 116 varak.

S3. Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Kitaplığı, 3605 numaralı yazma, 76 varak.

Ö. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümü, Agah Sırrı Levend Koleksiyonu, 358 numaralı yazma, 154 varak.

Handânî'nin Farsça şiirleri, herbiri 7 beyitten oluşan toplam 28 beyitlik 4 gazel, 2 beyitlik 1 kıta (nazım) ile Farsça-Türkçe, Farsça-Arapça veya Türkçe-Farsça mülemma 9 beyit ve 1 mısradır.

Mülemma beyitler ve mısralar:

4. Kasidenin 15 ve 22. beyitleri Farsça-Arapça,

9. Kasidenin 69. beyti Farsça-Türkçe, 100. beyti Türkçe-Farsça,

19. Kasidenin 19. beyti Farsça-Türkçe,

24. Kasidenin 7 ve 28. beyitleri Farsça-Türkçe,

39. Kasidenin matla beyti Farsça-Türkçe,

4. Mesnevinin 18. beyti Türkçe-Farsça,

2. Tahmisin (8. Numaralı şiir) 9. bendinin 3. mısraı Farsça,

²⁸ Dalbudak, Funda, *Handânî Divânı Gazeller Bölümü, Edisyon Kritik* (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 1995; Özçelik, Murat, *Handânî'nin Gazelleri, İnceleme-Metin* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2002.

²⁹ Durkaya, Hayriye, *Handanî Divanı, İnceleme-Edisyon Kritik-Sözlük* (Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2017, s. 385, 427-428, 444-445.

10. Gazelin son mısraı Türkçe-Farsça mülemmadır.

İlk gazel, remel-i müsemmen-i maksûr, fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilât; ikinci gazel, remel-i müsemmen-i mahzûf, fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün; üçüncü gazel, muzâri-i müsemmen-i ahreb, mefûlü, fâilâtün, mefûlü, fâilâtün; dördüncü gazel, muzâri-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf, mefûlü, fâilâtü, mefâilü, fâilün; kıta ise remel-i müsemmen-i mahbûn-i maksûr, fâilâtün, feilâtün, feilâtün, feilât vezninde kaleme alınmıştır.

Gazeller ve kıta kafiye açısından kusursuzdur; ancak vezin bakımından uzun hecenin kısa, kısa hecenin uzun okunması gibi birkaç yerde küçük kusurlar vardır. Bunlar: İlk gazelin 4. beytinin ilk mısraında آبست ; 6. beytin ilk mısraının جمالست kelimesi iki uzun hece olması gerekirken iki uzun bir kısa hece olmuş; 2. gazelin 2. beytinin 2. mısraında خلق kelimesi tek uzun hece olması gerekirken bir buçuk hece olmuş; aynı gazelin 6. beytinin 2. mısraındaki دوزخ kelimesinin ilk hecesi kısa olası gerekirken uzun olmuş; aynı gazelin son beytinin ilk mısraında خندانى kelimesinin son hecesi kısa olması gerekirken uzun olmuş veya uzun hece kısa okunmuş; 4. gazelin 3. beytinin 3. mısraında توبى kelimesinin ikinci hecesi kısa olması gerekirken uzun olmuş veya uzun hece kısa okunmuştur.

Gazellerin ilki (,) kafiyeli ve (||) redifli; ikincisi, (ان) kafiyeli; üçüncüsü, (,) kafiyeli ve (کن) redifli; dördüncüsü (وش) kafiyeli ve (آمدی) rediflidir. Kıta ise, (اختهاند) kafiyelidir.

Mülemma beyitlerin vezinleri ise bir yer hariç kusursuzdur. O da 2. tahmisin (8 numaralı şiir) 9. bendinin 3. mısraındaki اسماعيل و اسحاق kelimelerinde (عيل و) heceleri iki kısa hece olması gerekirken ilk hece uzun olmuş veya uzun hece kısa okunmuştur.

Şiirlerde dilbilgisi ve fesahat bakımından bazı kusurlar vardır. Örneğin, ilk gazelin 2. beyti fesahat açısından kusurludur. Zira ilk mısraada آنان zamiri özne olarak kullanılmış, ikinci mısraada آن بندهها şeklinde tekrar sıfat tamlası ile özne tekrar edilmiş; ayrıca ikinci mısradaki özne çoğul va canlı varlık olup yüklem üçüncü çoğul şahısta gelmesi gerekirken yan cümle üçüncü tekil şahısta gelmiştir ki burada za'f-ı telif kusuru yapılmış yani söz dizimi kurallarının aksine cümle kurulmuştur.³⁰ Aynı gazelin 5.

³⁰ Değirmençay, Veyis, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Ankara 2014, s. 7.

beytinin 2. mısraında (ا) edatı muhtemelen vezni tamamlamak için zait olarak kullanılmıştır ki anlamı zorlaştırmaktadır. Bu da bir tür za'f-ı telif kusurudur. Yine aynı gazelin son beytinin ilk mısraında خندانى kelimesi temel cümle kısmında gelmesi gerekirken yan cümlede gelmiştir. Bu da bir kusurdur.

2. gazelin 4. beytinin 2. mısraında چیزى kelimesi هرگز ندیدم cümlesinden önce gelmesi gerekirken sonra gelmiş ve za'f-ı telif kusuru işlenmiştir.

3. gazelin 4. beytinin 2. mısraında کر چشم terkibi Farsça metinlerde rastlanmayan bir terkiptir. 5. beytin ilk mısraında خواهى fiilinden sonra gelen asıl fiilin istek kipinde بود gelmesi gerekirken dua kipinde gelmesi kusurdur: خواهى به تو عیان باد. Yine aynı gazelin 6. beytinde yan cümlelerin fiili istek kipinde gelmesi gerekirken emir kipinde gelmiştir ki bu da kusurdur: خواهم که ... بر کن. Aynı kusur son beytin ikinci mısraında da vardır. Ayrıca son beyitte fesahat-i kelimelerin kusurlarından ta'kîd-i lafzî kusuru da vardır. Yani kelimeler öne veya sona alınarak ya da hazfedilerek cümle anlaşılabilir bir hale getirilmiştir.³¹ Burada cümle şöyle olmalıydı:

خندانیا از من بشنو اگر سعادت خواهی نطق طاعت را به میان خود کمر کنی.

Handânî, Farsça gazellerinin ilkinde kendisinden söz eder. O, fakirdir, onun fakirlik elbisesi İskender'in kaftanıdır, hatta ondan da değerlidir. O, çok kanaat etmiştir; çünkü ona göre kanaat, Karun'un hazinesinden daha değerlidir.

Handânî, kendisini dilenci gibi görür, kendisine nasihat eder, ebedî saltanatı aşk sultanının kapısında hizmetçi olanların bulduğunu hatırlatır.

Onun içi rahattır, kâinat dedikodusundan uzaktır. Dilinde dilberin adı, her zaman onu anar, onu zikreder. Handânî âşıktır; âşığın eli su gibidir; o parayı, gümüşü ve altını sevmez; çünkü âşığın elinde gümüş para kıvılcım, altın ise ateş gibidir, onu yakar.

Handânî, Hz. Peygamber'in hadisini hatırlatarak yeri ve göğü yerip kötülememeyi öğütler;³² çünkü gök insanın babası, yer ise annesi gibidir.

³¹ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Smâât-ı Edebî*, s. 9.

³² Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "... vay şu dehrin mahrumiyet ve hüsrana!" diye kahırlı söz söylemeyin, zira Allah'ın

Handânî'ye göre; Adn cenneti, sevgilinin cemali yani güzelliğidir, Tuba ağacı ise onun salınan boyudur, endamıdır. Sevgilinin ağız suyu berak bir pınardır, hatta Kevser ırmağıdır.

Handânî, misk ve gül kokusu istemez; çünkü yârin zülfü ve cemali gece gündüz onun için güldür, anberdir.

Handânî, ikinci gazelinde, yaradanın mekândan münezzeh olduğunu; O'nun yeri ve yurdu olmadığını; ancak aşırı sevgisinden dolayı mümin kulunun kalbini kendine yurt yaptığını hatırlatır.

Handânî, sevgilinin yani Tanrı'nın yüzünü açıkça görmek isteyeninin kendisini halktan gizlemesi gerektiğini söyler; aksi halde O'nu göremez. Ona göre, şeytan gibi olan nefsi kendine boyun eğen, yani nefesine söz geçiren, ona hâkim olan kişi, zamanın Süleyman'ıdır.

Handânî, altı yöne kalp ve beden gözüyle baktığını, iki dünyada da hiçbir zaman birden yani eşi ve benzeri olmayan bir ve tek Allah'tan başka bir kimse ve bir şey görmediğini söyler. Ona göre, Hakk'ın nuru denizdir; içindeki balıklar ise biz insanların ruhlarıdır. Bu dünya ruhsuz bir cisimdir; bizse onun ruhu gibiyiz. Cennet ve cehennem insanoğlunun içindedir. Ondaki kötü huy cehennem, güzel huy ise cennettir.

Handânî, son beyitte kendini ve şiirlerini över. O, başsız, ayaksız aşk denizine dalmış; aşk denizinden çıkardığı inci gibi şiirlerini saçmaktadır.

Handânî, *Ey padişahlar padişahı! Bu dilenciye bir bak, yani kapının dilencilerinden ben garibe bir bak* diyerek yakarıyla başladığı üçüncü gazelinde öğütler verir; önce gözüne seslenir ve *Ey gözüm, o Ay yüzlü güzelin aşkının güneşinde gözyaşım ile yüzümün yansımından, âlemdeki taşı toprağı, yakut ve altın yap* der. Sonra gönlüne hitap eder ve bu vefasız dünyaya muhabbet etmemesini; onun hilesinden, fitnesinden gafil olmamasını, ondan sakınmasını ister.

Handânî öğütlerine devam eder ve "Tanrı hatibinin meclisine gittiğin zaman 'nerede?' diye sorma; her yere bakma, mail olma; gözünü kör, kulağını sağır et. Eğer can ve beden hikmetinin sana malum olmasını istersen, herşeye ilgi duyma, gönül bağlama; denizde ve karada gez, dolaş" der. Daha sonra Tanrı bahçıvanı'na sözü döndürür ve ondan, Tuba gibi,

kendisi dehrdir. (Buhari, Edep: 101, Müslim, Elfaz: 516 (2246, 2247), Ebu Davud, Edep: 81 (4974), Muvatta, Kelam, 3 (2, 984); Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Ankara 2014, XVI, 409-411.)

cennette kendi ağacını dallarla, yapraklarla ve meyvelerle doldurmasını ister. Şair son beyitte kendine doğal olarak da okuyucusuna hitap eder ve kendisini dinlemesini ve eğer saadet isterse, beline kulluk kemerini bağlaması gerektiğini söyler.

Handânî, dördüncü gazelinde *Âlemlerin Rabbi'nin Habibi, Peygamberlerin Efendisi'nin Bazı Vasıflarının Beyanı Hakkında* adını verdiği başlıkta da anlatıldığı gibi Hz. Peygamber'in bazı özelliklerini anlatır. Hz. Peygamber, hakikat arşının güneşi, şeriat göğünün ayı, sultanların ve nebilerin padişahının gölgesi, velâyet kullarının şahıdır. "Gizli bir hazideydim" Güneş'i, "Sen olmasaydın (gökleri yaratmazdım)" Ay'ıdır. O, bu kâinata rahmettir. O, ibadet şehirlerinin seyyahı, ilimlerin efendisi, hikmet denizinin incisine dalan dalgıçtır. Edep, terbiye, ahlâk ve cömertlik cevherlerinin madenidir. Güzellik gülü, fesahat bülbülüdür. Gül bahçesinin bahçıvanı, can ve beden servisi, vahdet Tuba'sının meyvesidir.

Handânî, bu sıfatlarla Hz. Peygamber'i vasfeder ve her beyitte kendisine "hoş geldin" der. Son beyitte ise, iltifat sanatıyla sözü döndürür ve Allah'a yakarıştta bulunarak O'ndan, yukarıda güzel sıfatlarını saymış olduğu habibi için ceza günü yani hiçbir kimsenin başkası için bir şey yapamayacağı, işin Allah'a kaldığı günde kendisine güzellikle "(Handânî kulum, sen de) "hoş geldin!" demesini ister.

HANDÂNÎ'NİN FARŞÇA ŞİİRLERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ

۱- غزل: ³³ بحر رمل مثنیٰ مقصور: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

کسوتِ فقرِ من ای دل خلعتِ اسکندرست

بس ³⁴ قناعت یافتم از گنجِ قارون بهترست

جاودانی ³⁵ سلطنت آنان که ³⁶ یافتند ای گدا

³³ Ö 40b, S1 51b, S2 72b, S3 42a

³⁴ بس Ö, S1, پس S2, S3

³⁵ S2 جاودان Ö, S1 جاویدانی S3 جاودانی

³⁶ Ö - S1, S2, S3 که

در در سلطانِ عشق آن بنده‌ها³⁷ که چاکرست
فارغ الالبالم دلا³⁸ از گفت و گویِ کائونات
در زبانِ من دمامد ذکرِ نامِ دلبرست
دستِ عاشق همچو³⁹ آبست فی المثل در دستِ آن
دانهٔ درهم شرار و همچنین اخگر زرست⁴⁰
گفت احمد که مکن ذمّ زمین و آسمان
کان⁴¹ فلک را شد پدر با تو زمین‌ها مادرست
جنتِ عدن این جمالست طوبی این قدّ⁴² خرام
این زلال⁴³ چه شمهٔ فم⁴⁴ بین که عینِ کوثرست
بویِ مشک و⁴⁵ گل نمی‌خواهم⁴⁶ که خندانی به من
روز و⁴⁷ شب زلف و جمالِ یار ورد و⁴⁸ عنبرست

1. Gazel. Remel-i müsemmen-i maksûr: Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilât

Ey gönül! Benim fakirlik elbisem, İskender'in hilatidir.

³⁷ S2 بندها Ö, S1, S3 بندها

³⁸ S3 از Ö, S1, S2 دلا

³⁹ Ö, S1, S3 همچون S2 همچو

⁴⁰ S3 با بیت بعدی جایجا شده است Ö, S1, S2 : دست عاشق ... اخگر زرست

⁴¹ S2 کاین Ö, S1, S3 کان

⁴² S2 قدّی Ö, S1, S3 قدّ

⁴³ S2 زلاله Ö, S1, S3 زلال

⁴⁴ S2 فهم Ö, S1, S3 فم

⁴⁵ S2 - Ö, S1, S3 و

⁴⁶ S2 نمی‌خواهم Ö, S1, S3 نمی‌خواهم

⁴⁷ S2, S3 - Ö, S1 و

⁴⁸ S3 ورد و S2 عود و Ö, S1 ورد و

Çok kanaat ettim; (kanaat), Karun'un hazinesinden daha iyidir.

Ey dilenci! Ebedî saltanatı o kullar buldular,

Onlar, aşk sultanının kapısında hizmetçi oldular.

Ey gönül! İçim rahat kâinat dedikodusundan;

Dilimde dilberin adı, onu anarım her zaman.

Âşığın eli su gibidir; örneğin onun elinde

Gümüş para kıvılcım, altın ise ateş gibidir.

Ahmed dedi ki yeri ve göğü kötüleme;

Çünkü o gök senin baban, yerler de annendir.

Adn cenneti bu güzelliştir; Tuba ise bu salınan boy;

Ağızdan akan şu berrak pınara bak, sanki Keşer ırmağıdır.

Handânî! Misk ve gül kokusu istemem; çünkü bana

Yârin zülfü ve cemali gece gündüz gül ve anberdir.

۲- غزل: ⁴⁹ بحر رمل مثنیٰ محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

شاهبازِ بی مکانی ⁵⁰ کان ⁵¹ ندارد هیچ ⁵² مکان

لیک از لطف دلِ ما را گرفتست آشیان

هر که می خواهد ⁵³ که بیند رویِ جانان آشکار

همچنان باید که او خود را ز خلق دارد نهان

آن که دیو نفسِ خود ای دل مسخر شد به خود

بی گمان دانی که آنست آن سلیمانِ زمان

⁴⁹ Ö 54a, S1 65a, S2 86a, S3 49b

⁵⁰ S1 مکان Ö, S2, S3 بی مکانی

⁵¹ Ö, S1, S2, S3 که آن : کان

⁵² S2 هیچ Ö, S1, S3

⁵³ S3 خواهد S1 میباهد Ö, S2 می خواهد

بر جهاتِ شش نظر کردم به چشم⁵⁴ جان و تن
 جز یکی هرگز ندیدم چیزی در هر دو جهان
 نور⁵⁵ حق عمّان و⁵⁶ در آن ماهیان ارواح ما
 این جهان یک جسم بی جان است و⁵⁷ ما چون جانِ آن
 آتش و⁵⁸ جنت بدان ای دل که در آدم او چیست
 خوی بد همچون دوزخ⁵⁹ خلق پسندیده جنان
 بی سر و پا غرق شد خندانی در عمّانِ عشق
 زان سبب ای خواجه شد دستِ دل من در فشان

2. Gazel. Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün

*O şahinin hiçbir yeri yurdu yoktur münezzehdir mekândan;
 Fakat bizim kalbimizi kendine yuva yapmıştır lütfundan.
 Sevgilinin yüzünü açıkça görmek isteyen,
 Kendisini gizlemesi gerekir halktan.
 Ey gönül! Şeytan gibi olan nefsi kendine boyun eğen,
 Kesin olarak bil ki, zamanın Süleyman'ıdır, odur Süleyman.
 Altı yöne, can ve beden gözüyle baktım;
 İki dünyada da birden başka bir şey görmedim hiçbir zaman.
 Hakk'ın nuru denizdir; içindeki balıklar da bizim ruhlarımız.*

⁵⁴ چشم S2 جسم Ö, S1, S3

⁵⁵ نور S2 نوری Ö, S1, S3

⁵⁶ و S2 - Ö, S1, S3

⁵⁷ و Ö, S1, S2 - S3

⁵⁸ و Ö, S2, S3 - S1

⁵⁹ دوزخ Ö, S3 دزخ S1, S2

*Bu dünya ruhsuz bir cisimdir; bizse onun ruhu gibiyiz, ona can.
 Ey gönül, bil bakalım, nedir insanoğlundaki cehennem, cennet?
 Kötü huy cehennem, güzel huy ise cennet gibidir [ey can].
 Handânî, başsız ve ayaksız aşk denizine gark oldu.
 Ey efendi! O yüzden oldu benim gönül elim inci saçan.*

۳- غزل: ⁶⁰ بحر مضارع مثنى اخرب: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

ای پادشاهِ شاهان بر این گدا نظر کن
 یعنی من ⁶¹ غریبی از بندگان در کن
 از عکس ⁶² اشک و ⁶³ رویم در مهرِ عشقِ آن مه
 سنگِ ترابِ عالمِ ای دیده لعل و زر کن
 این دهرِ بی وفا را ای دل مکن محبت
 از مکر و فتنه او غافل مشو حذر کن ⁶⁴
 در بزمِ ناطقِ هو چون می رسی مگو کو
 مائل مشو به هر سو کر چشم و گوش کر ⁶⁵ کن
 گر حکمتِ تن و ⁶⁶ جان خواهی ⁶⁷ به تو عیان باد
 قیدِ علاقه بر کن سیرانِ بحر و بر کن

⁶⁰ Ö 54b, S1 65b, S2 86b, S3 49b

⁶¹ منی S1 Ö, S2, S3

⁶² عشق Ö, S1, S2 عکس S3

⁶³ و Ö, S1, S3 - S2

⁶⁴ این دهر ... حذر کن Ö, S1, S2 - S3

⁶⁵ کر گوش Ö, S1, S2 گوش کر S3

⁶⁶ و Ö, S2, S3 - S1

⁶⁷ خواهی S1 Ö, S2, S3

ای باغبانِ حضرتِ خواهم⁶⁸ که همچو طوبی
 در روضه این⁶⁹ درختم پر شاخ و برگ و⁷⁰ بر کن
 خندانیا نطقِ طاعتِ میانِ خود را
 بشنو ز من سعادت خواهی⁷¹ اگر کمر کن

3. Gazel: Muzâri-i müsemmen-i ahreb: Mefûlü, fâilâtün, mefûlü, fâilâtün

*Ey padişahlar padişahı! Bu dilenciye bir bak,
 Yani kapının dilencilerinden ben garibe bir bak.
 Gözyaşım ile yüzümün yansımından o Ay'ın aşkının sevgisinde,⁷²
 Ey göz! Âlemdeki taşı toprağı, yakut ve altın yap.
 Ey gönül! Bu vefasız dünyaya muhabbet etme;
 Onun hilesinden, fitnesinden gafil olma, (ondan) sakın.
 Tanrı hatibinin meclisine gittiğin zaman "nerede?" diye sorma;
 Her yere bakma, mail olma; gözüünü kör, kulağını sağır et.
 Eğer can ve beden hikmetinin sana malum olmasını istersen,
 Herşeye ilgi duyma, gönül bağlama; denizde ve karada gez, dolaş.
 Ey Tanrı bahçevanı! İsterim ki Tuba gibi cennette
 Bu ağacımı dallarla, yapraklarla, meyvelerle doldurasın.
 Ey Handânî! Bana kulak ver, dinle beni,
 Eğer saadet istersen, bağla beline kulluk kemerini.*

⁶⁸ خواهم Ö, S3 خاهم S1, S2

⁶⁹ روضه این Ö, S1, S3 روضه S2

⁷⁰ بر شاخ و برگ Ö, S3 بر شاخ و برگ بر S2 پر شاخ و برگ و بر

⁷¹ خواهی Ö, S1, S3 خاهی S2

⁷² Sevgi olarak çevrilen kelime mihr'dir; Farsçada güneş anlamına da gelmektedir.

۴- غزل: 73 بحر مضارع مثنى اخرب مكفوف محذوف: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلن

غزل فارسی در بیان بعضی اوصاف سید المرسلین حبیب رب العالمین

ای آفتابِ عرشِ حقیقت خوش آمدی	ای ماهِ آسمانِ شریعت خوش آمدی
ای ظلّ پادشاهِ سلاطین و انبیا	ای شاهِ عابدانِ ولایت خوش آمدی
خورشیدِ کنت کنز و مه لام و واو لاک	بر کون و بر مکان تویی رحمت خوش آمدی
سیّاحِ شهرهای عمل خواجهٔ علوم	غواصِ درّ قلزمِ حکمت خوش آمدی
ای معدنِ جواهرِ آداب و خلق و جود	ای وردِ حسن و مرغِ فصاحت خوش آمدی
ای باغبانِ باغِ گل و سروِ جان و تن	بارِ نهالِ طوبی وحدت خوش آمدی
روزِ جزا الهی به حقّ حبیب تو	خندانی را بگو به لطافت خوش آمدی

4. Gazel: Muzâri-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf: Mefûlü, fâilâtü, mefâilü, fâilün

Âlemlerin Rabbi'nin Habibi, Peygamberlerin Efendisi'nin Bazı Vasıflarının Beyanı Hakkında

Ey hakikat arşının Güneş'i, hoş geldin.

Ey şariat göğününün Ay'ı, hoş geldin.

Ey sultanların ve nebilerin padişahının gölgesi,

Ey velâyet kullarının şahı, hoş geldin.

"Gizli bir hazideydim"⁷⁴ Güneş'i, "Sen olmasaydın"⁷⁵ Ay'ı,

Bu kâinatta sensin rahmet, hoş geldin.

Amel şehirlerinin seyyahı, ilimlerin üstadı,

Hikmet denizinin incisinin dalgıcı, hoş geldin.

Ey adap, huy ve cömertlik cevherlerinin madeni,

⁷³ S2 25b - Ö, S1, S3

⁷⁴ Gizli bir hazideydim. Fürûzanfer, Bedî'uzzaman, Ehâdîs-i Mesnevî, Tahran 1370 hş., s. 29.

⁷⁵ Sen olmasaydın (gökleri yaratmazdım). Fürûzanfer, a.g.e., s. 172.

*Ey güzellik gülü, fesahat bülbülü, hoş geldin.
Ey gül bahçesinin bahçıvanı, can ve beden servisi,
Vahdet Tuba'sının meyvesi, hoş geldin.
Ceza günü, Allah'ım, habibinin hakkı için
Handânî'ye güzellikle deyiver, hoş geldin.*

۵- نظم (قطعه):⁷⁶ بحر رمل مثنیٰ مخبون مقصور: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلات
کاسهٔ جسم من از نور عیان ساخته‌اند بادهٔ جام دل از سرّ نهان ساخته‌اند
اصل اشیا همه از گوهرِ فردست ولی حکمت و قدرتِ حق مختلفان ساخته‌اند

5. Kıta (Nazım): Remel-i müsemmen-i mahbûn-i maksûr: Failâtün, feilâtün, feilâtün, feilât

*Benim beden kâsemi ayan nurundan yapmışlardır.
Gönül kadehinin şarabını gizli sırdan yapmışlardır.
Eşyanın aslı hepsi eşsiz incidendir; fakat
Hakk'ın hikmeti ve kudreti, (onları) çeşit çeşit yapmışlardır.*

MÜLEMMMA BEYİTLER

1. 4. Kasidenin 15. ve 22. beyitleri Farsça-Arapçadır.⁷⁷

Hafîf-i mahbûn-i mahzûf: Fâilâtün mefâilün feilün

اندر اوراق و در دلِ آفاق لیسَ فی الدارِ غیرهٗ دیار

عاقل و احمقان همان⁷⁸ گویند لیسَ فی الدارِ غیرهٗ دیار

Ender evrāk u der-dil-i âfāk

⁷⁶ Ö 89a, S1 134a - S2, S3

⁷⁷ Ö 10ab, S1 13b-14a - S2, S3

⁷⁸ Ö هما S1, S2 همان

Leyse fi'd-dâri gayruhu deyyâr
 (Varaklarda ve ufukların içinde
 Evde O'ndan başka kimse yoktur.)

...

'Âkıl u ahmakân hemân gûyend
 Leyse fi'd-dâri gayruhu deyyâr
 (Akıllı da ahmaklar da söylerler:
 Evde O'ndan başka kimse yoktur.)

2. 9. Kasidenin 69. beyti Farsça-Türkçe, 100. beyti Türkçe-Farsçadır.⁷⁹

Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

هو الاول لطيف أنست هو الآخر رؤف أنست هو الظاهر عطف أنست هو الباطن غضبلوده

...

هو الاولده اشجارست هو الاخرده اثمارست هو الظاهرده ازهارست هو الباطن ده برکوده

Hüve'l-evvel latîf ânest hüve'l-âhir ra'ûf ânest
 Hüve'z-zâhir 'atûf ânest hüve'l-bâtın gazabluda
 (O ilktir, latif O'dur, O sondur, şefkatli O'dur.
 O âşikardır, müşfik O'dur, O gizlidir, gazapluda.)

...

Hüve'l-evvelde eşcârest hüve'l-âhirde esmârest
 Hüve'z-zâhirde ezhârest hüve'l-bâtında bergüde
 (O ilktirde ağaçlardır, O sondurda meyvelerdir.
 O âşikardırda çiçeklerdir, O gizlidirde bergüde)

3. 19. Kasidenin 19. beyti Farsça-Türkçedir.⁸⁰

Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

⁷⁹ S2 92a-93a, -Ö, S1, S3

⁸⁰ Ö100a, S1 106a, S2 105a-102a, S3 71b

جای حیدر شد جنان از عرش و کرسی مد کشید قلب دلدل جاینه حکم آندی جم بی مرتضا

Câ-yı Haydar şod cinân ez-arş u kürsî med keşîd
Kalb-i düldül câyna hükm itdi Cem bî-Murtazâ
(Haydar'ın yeri cennet oldu; Arş'ı ve Kürsü'yü geçti.)

4. 24. Kasidenin 7. ve 28. beyitleri Farsça-Türkçedir.⁸¹

Hezec-i müseddes-i mahzûf: Mefâilün mefâilün feûlün

فتوت بغض راه ملحدانست فتوت حب شرع مصطفادر

فتوت صبر جور طعن عام است فتوت کملکه لطف و عطادر⁸²

Fütüvvet buğz-ı râh-ı mülhidânest
Fütüvvet hubb-i şer'-i Mustafâ'dur
(Fütüvvet dinsizlerin yolunun düşmanıdır.)

...

Fütüvvet sabr-ı cevr-i ta'n-ı 'âmmest
Fütüvvet kemlige lutf u atâdur
(Fütüvvet halkın cefasına ve kınamasına sabretmektir.)

5. 39. Kasidenin matla beyti Farsça-Türkçedir.⁸³

Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

این دقایق آمد از الهام هو بر سوزنده یاریلور بیک پاره مو

În dekâyık âmed ez illhâm-ı Hû

⁸¹ Ö127b-128b, S1 12a-12b, S2 101a-102a, -S3

⁸² کملکه لطف و سخادر S1 کملکه لطف و عطادر S2 کملکه لطف و عطادر Ö

⁸³ S1 110a; S3 74b; Ö 104a

Bir sözinde yârlur bin pâre mû.
(*Bu incelikler O'nun ilhamından geldi.*)

6. 4. Mesnevinin 18. beyti Türkçe-Farşadır.⁸⁴

Remel-i müseddes-i maksûr: Fâilâtün fâilâtün fâilât

عالمی یغمرور یور آبی ذوالجلال⁸⁵ لاجرم قدّوس آمد حق تعال

Âlemi yağmur yur âbı zü'l-celâl
Lâ-cerem kuddûs âmed Hak Teâl
[*Elbette Hak Teâlâ Kuddûs oldu (temizdir.)*]

7. 2. Tahmisin (8. Numaralı şiir) 9. bendinin 3. mısraı Farşadır.⁸⁶

Hezec-i müseddes-i makbuz-i maksûr: Mefûlü mefâilü mefâilü mefâil

سن ویرمشدک آدمه جبریل ایله میثاق
سن اتمشیدک یوسفه اسرائیلی مشتاق
مذبوح و غمی از تو شد اسماعیل⁸⁷ و اسحاق

Sen virmişidün Âdem'e Cibril ile mîşāk
Sen itmişidün Yûsuf'a İsrâil'i müştāk
Mezbûh u gamı ez to şod İsmâil ü İshāk
(*İsmail ve İshak senden dolayı kurban edildi, üzüldü.*)

8. 10. Gazelin son mısraı Türkçe-Farşadır.⁸⁸

Remel-i müsemmen-i maksûr: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilât

⁸⁴ Ö 153a, S1 118b, S3 29a - S2

⁸⁵ ذوالجمال S1, S3 ذوالجلال

⁸⁶ Ö 58b, S1 118b, S1 69b - S2, S3

⁸⁷ Ö غمی از تو شد اسماعیل S1 غمی از تو شد اسماعیل

⁸⁸ Ö 40a, S1 51a, S1 69b, S2 72a, S3 41b

بكا عشق اسرارى خندانى عيان الدوغنه مدعى حجت ديلرسه اين سخنها شاهدست

Baňa 'ıřk esrârı handânî 'ayân olduğına
Müdde'î hüccet dilerse *in suhenhâ şâhidest*
(İddia eden delil isterse, *bu sözler tanıktır.*)

SONUÇ

Handânî'nin herbiri 7 beyitten oluşan toplam 28 beyitlik 4 gazeli, 2 beyitlik 1 kıtası (nazım) ile Farsça-Türkçe, Farsça-Arapça veya Türkçe-Farsça mülemma 9 beyti ve 1 mısraı tespit edilmiştir.

Handânî'nin Farsça gazelleri, kıtası ve mülemma beyitlerinde kafiye açısından bir kusur yoktur; ancak gazellerinde vezin bakımından uzun hecenin kısa, kısa hecenin uzun okunması gibi birkaç yerde küçük kusurlar, ayrıca dilbilgisi ve fesahat açısında birkaç kusur vardır.

Handânî, Türkçe ve Arapça şiirleri yanında Farsça şiirlerde kaleme almıştır. Bu şiirlerde de diğer şiirlerinde olduğu gibi kendisinden bahsetmiş, kendisine ve okuyuculara öğütler vermiştir. Ona göre kanaat, Karun'un hazinesinden daha değerlidir. Ebedî saltanatı, aşk sultanının kapısında hizmetçi olanların bulmuştur.

Handânî, dilinde dilberin adı, her zaman onu anmış, onu zikretmiştir. O, âşıktır. Âşığın elinde gümüş para kıvılcım, altın ise ateş gibidir, onu yakar. Adn cenneti, sevgilinin cemali, Tuba ağacı ise onun salınan boyudur. Sevgilinin ağız suyu berrak pınardır, hatta Kevser ırmağıdır.

Yaradan mekândan münezzehtir; O'nun yeri ve yurdu yoktur; aşırı sevgisinden dolayı mümin kulunun kalbini kendine yurt yapmıştır.

İki dünyada da eşi ve benzeri olmayan bir ve tek Allah'tan başka bir kimse ve bir şey yoktur. Hakk'ın nuru denizdir; içindeki balıklar ise insanların ruhlarıdır. Bu dünya ruhsuz bir cisimdir; insanlar onun ruhudur. Cennet ve cehennem insanoğlunun içindedir. İnsandaki kötü huy cehennem, güzel huy ise cennettir.

Şeytan gibi olan nefsi kendine boyun eğen, nefsine söz geçiren kişi, ke-sin olarak zamanın Süleyman'ıdır. Vefasız dünyaya muhabbet etmemeli; onun hilesinden ve fitnesinden sakınmalıdır.

Tanrı hatibinin meclisine gidildiği zaman “nerede?” diye sormamalı; her yere bakmamalı, tüm dikkatle ona bakmalı, onu dinlemelidir. Saadet isteyen, beline kulluk kemerini bağlamalıdır.

Handânî'nin deyişiyle Hz. Peygamber, hakikat arşının Güneş'i, şariat göğünün Ay'ı, sultanların ve nebilerin padişahının gölgesi, velâyet kullanımının şahıdır. “Gizli bir hazideydim” Güneş'i, “Sen olmasaydın gökleri yaratmazdım” Ay'ıdır. O, bu kâinata rahmettir. O, ibadet şehirlerinin seyahı, ilimlerin efendisi, hikmet denizinin incisine dalan dalgıçtır. Adap, gelenek görenek, huy, yaradılış, ahlak ve cömertlik cevherlerinin madenidir. Güzellik gülü, fesahat bülbülüdür. Gül bahçesinin bahçıvanı, can ve beden servisi, vahdet Tuba'sının meyvesidir.

KAYNAKLAR

- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi I-XVIII*, Ankara 2014.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye*, Erzurum 2012.
- , *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
- , *Fünûn-i Belâgat ve Smâât-ı Edebî*, Ankara 2014.
- Dîvân-ı Handânî, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Kitaplığı, 22 Numaralı Yazma (S1).
- , Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3342 Numaralı Yazma (S2).
- , Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Kitaplığı, 3605 Numaralı Yazma (S3).
- , Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümü, Agah Sırrı Levend Koleksiyonu, 358 Numaralı Yazma (Ö).
- Durkaya, Hayriye, *Handânî Divanı, İnceleme-Edisyon Kritik-Sözlük* (Atatürk Ü., Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2017.
- Dalbudak, Funda, *Handânî Dîvânı Gazeller Bölümü, Edisyon Kritik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 1995.
- Fürûzanfer, Bedî'uzzaman, *Ehâdîs-i Mesnevî*, Tahran 1370 hş.

Gültekin, Hasan, "Düzenleyeni Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası: Mecmû'â-i Nezâyir", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, Haziran 2010.

İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.

Özçelik, Murat, *Handanî'nin Gazelleri, İnceleme-Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2002.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî I-II* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001.

www.loghaatnameh.org.

www.tdk.gov.tr

www.vajehyab.com